शयने वापि हृते गर्भगृहोदरे। स्त्रीःस्निग्धागुरुधूपाढ्याः पीनोरुजघनस्तनीः। प्रकामञ्च निषेवेत मैथुनं तर्पितो नृपः। मधुरं तिक्तकटुकमम्लं लवणमेव च। अन्नपानं तिलान् माषान् शाकानि च दधीनि च। तथेक्षुविकृतीः शालीन् सुगन्धांश्च नवानपि। प्रसन्नानूपमांसानि क्रव्यादबिलशायिनाम्। औदकानां प्लवानाञ्च पादिनाञ्चोपलायते। मद्यानि च प्रसन्नानि यच्च किञ्चिद्बलप्रदम्। कामतस्तन्निषेवेत पुष्टिमिच्छन् हिमागमे" हेमन्तसेव्यादि

"एष एव विधिः कार्यः शिशिरे समुदाहृतः"।

"हेमन्ते निचितः श्लेष्मा शैत्याच्छीतशरीरिणाम्। औष्ण्याद्वसन्ते कुपितः कुरुते च गदान् बहून्। ततोऽस्वमधुरस्निग्धलवणानि गुरूणि च। वर्जयेद्वमनादीनि कर्म्माण्यपि च कारयेत्। पष्टिकान्नं यवान् शोतान् मुद्गान् नीवारकोद्रवान्। लावादिविष्किरैर्मृदुपादाद्यूषैश्च युक्तितः। पटोलनिम्बवार्त्ताकुतिक्तकैश्च हिमात्यये। सेवेतं माधवेऽरिष्टान् सीधु माध्वीकमासवान्। व्यायाममङ्गनं धूमं तीक्ष्णञ्च कवलग्रहम्। सुखाम्बुना च सर्वार्थान् सेवेत कुसुमागमे। तीक्ष्णरूक्षकटुक्षारकषायं कोष्णमद्रवम्। यत्सुद्रमधुप्रायं वसन्ते भोजनं हितम्। व्यायामोऽत्र निगुड्याध्वशिलानिर्घातजो हितः। उत्सादनं तथा स्नानं वनिताः काननानि च। सेवेत निर्हरेच्चापि हेमन्तोपचितं कफम्। शिरोविरेकवमननिरूहकवलादिभिः। वर्ज्जयेन्मधुरस्निग्धदिवास्वप्नगुरुद्रवान्" वसन्तसे०

"व्यायामसुष्णमायासं मैथुनञ्चातिशोषि च। रसांश्चाग्निगुणोद्रिक्तान् निदाघे परिवर्जयेत्। सरांसि सरितोऽपि वनानि रुचिराणि च। चन्दनानि परार्ध्यानि स्रजः सकमलोत्पलाः। तालवृन्तानिलाहारांस्तथा शीतगृहाणि च। घर्मकाले निषेवेत वासांसि सुलघूनि च। शर्कराखण्डदिग्धानि सुगन्धीनि हिमानि च। पानकानि च सेवेत मन्थांश्चापि सशर्करान्। भोजनं च हितं शीतं सघृतं मधुरद्रवम्। शृतेन पयसा रात्रौ शर्करामधुरेण च। प्रत्यग्रकुसुमाकीर्णे शयने हर्म्यसंस्थिते। शयीत चन्द्रमाद्रांङ्गःस्पृश्यमानोऽनिलैः सुखैः" ग्रीष्मसेव्यादि।

"तापात्यये हिता नित्यं रसा ये गुरवस्तथा। पयोमांसरसाः कोष्णास्तैलानि च घृतानि च। दृंहणञ्चापि यत्किञ्चिदभिष्यन्दि तथैव च। निदाघोपचितञ्चैव प्रकुप्यन्तं समीरणम्। निहन्यादनिलघ्नेन विधिना विधिकोविदः। नदीजलं रूक्षसुष्णसुदमन्थं तथाऽऽतपम्। व्यायामञ्च दिवास्वप्नं व्यवायञ्चात्र वर्ज्जयेत्। यवषष्टिकगोधूमान् शालींश्चाप्यनयांस्तथा। हर्म्यमध्ये निवाते च भजेच्छय्यां मृदूत्तराम्। सविषप्राणिविण्मूत्रशालानिष्ठीवनादिभिः। समाप्लुतं तदा तोयमान्तरीक्षं विषोपमम्। वायुना विषदुष्टेन प्रावृष्येण च दूषितम्। तद्धि सर्वोपयोगेषु तस्मिन्नृतुकाले विवर्ज्जयेत्। निरूहैर्वस्तिभिश्चान्यैस्तथान्यैर्मारुतापहैः। कुपितं शमयेद्वायुं वार्षिकं वा चरेद्विधिम्। ऋतावृतौ य एतेन विधिना वर्त्तते नरः। घोरान्ऋतुकृतान् रोगान्नाप्नोति स कदाचन" प्रावृट्से०

ऋतुस्तोम पु० एकाहसाध्ये यागभेदे "नाकसद ऋतुस्तोमादिकस्तोमाश्चाभिप्लवाहानि" आश्व० श्रौ० ९,८,२६। "ऋतुस्तोमनामानश्च षडेकाहाः" नारा०।

ऋतुस्थला स्त्री अप्सरोभेदे "ऋतुस्थला घृताची च विश्वाची पूर्व्वचित्यपि" भा० आ० १२३ अ० अप्सरोभेदकथने।

ऋतुस्नाता स्त्री ऋतौ ऋतुकाले विहितदिने (चतुर्थदिवसे) स्नाता। ऋतुकाले चतुर्थदिवसे शुद्ध्यर्थं कृतस्नानायां स्त्रियाम्। "ऋतुस्नातां तु यो भार्य्यां सन्निधौ नोपगच्छति" मिता० स्मृतिः धर्म्मलोपभयाद्राज्ञीमृतुस्नातामिमां स्मरन्" रघुः। "पूर्व्वं पश्येदृतुस्नाता यादृशं नरमङ्गना। तादृशं जनयेत् पुत्रं भर्त्तारं दर्शयेदतः" सुश्रुतः। अधिकसुक्रमार्त्तवशब्दे ऋतुमतीशब्दे च। दारविशेषणत्वे पुंस्त्वम् "यः स्वदारानृतुस्नातान् स्वस्थः सन्नोपगच्छति" मिता०स्मृतिः।

ऋतुस्नान न० ऋतौ शुद्ध्यर्थं स्नानम्। रजस्वलायाश्चतुर्थदिनकर्त्तव्ये स्नाने तस्या आर्त्तायाः स्नानप्रकारश्चार्त्तवशब्दे ८०८पृ० उक्तः।

ऋतुहरितकी स्त्री ऋतुभेदे द्रव्यभेदे न सेव्या हरितकी। वर्षादिषु ऋतुषु क्रमेण सैन्धवशर्कराशुण्ठीजीरकमधुगुडैर्मिश्रयेन सेव्यायां हरीतक्याम्। "सिन्धूत्थशर्कराशुण्ठीकणामधुगुडैः क्रमात्। वर्षादिष्वभया प्राश्या रसायनगुणैषिणा" भावप्र०।

ऋते अव्य० ऋत (सौत्रः) के। १वर्ज्जने २विनार्थे च। "अवेहि मां प्रीतमृते त्वदङ्गात्" रघुः "अंशादृते निषिक्तस्य नीललोहितरेतसः" कुमा०। "यक्षोऽन्यः सहितुं वेगमृते देवं पिनाकिनम्" भा०व० ३९ अ०। "नाभिव्याहारयेद्ब्रह्म स्वधानिनयनादृते" मनुः "अभ्रातृको हरेत्सर्वं दुहितॄणां सुतादृते" या०। एतच्छब्दस्य विनार्थत्वात्